

УДК 332.12.048.74:631.115.8

Л. С. Іванова,
к. е. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-8405-3529

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.21.35

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ ТА ОРГАНІВ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

L. Ivanova,
PhD in Economics, Associate Professor, Bila Tserkva National Agrarian University

INTERACTION PROBLEMS OF AGRICULTURAL COOPERATIVES AND BODIES OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITY IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION OF POWER

Статтю присвячено проблемам взаємодії сільськогосподарських кооперативів та органів об'єднаної територіальної громади в умовах децентралізації влади.

Вважаємо, що органи об'єднаних територіальних громад повинні виконувати такі функції: розміщення інформації про можливі закупівлі та постачання сільськогосподарської продукції і продовольства на сайті ОТГ; у межах встановлених повноважень сприяти суб'єктам сільськогосподарської кооперації в укладанні угод про співробітництво з суб'єктами господарювання, які фінансуються за рахунок коштів ОТГ; забезпечення фінансової підтримки в межах програм розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації тощо.

Вирішення цієї проблеми має бути в площині трьох зацікавлених суб'єктів правових відносин: власників особистих селянських господарств, органів сільської об'єднаної територіальної громади та держави. По-перше, в Законі України "Про особисте селянське господарство" необхідно чітко ідентифікувати особисте селянське господарство з урахуванням відповідних нормативів площ землекористування, утримання сільськогосподарських тварин та цілей використання отриманої сільськогосподарської продукції (виключно на власне самозабезпечення). Крім того, необхідно залучити особисті селянські господарства у формальні економічні відносини з метою легалізації доходів, отриманих від ведення ОСГ.

The article is devoted to the interaction problems of agricultural cooperatives and bodies of the united territorial community (UTC) in the conditions of decentralization of power.

According to the results of the research, the development of agricultural cooperation is not possible without the significant support of the governing bodies of the united territorial community.

We believe that the bodies of the united territorial communities should perform the following functions: posting information on possible purchases and supplies of agricultural products and food on the UTC website; within the established powers to assist the subjects of agricultural cooperation in concluding agreements on cooperation with economic entities, which are financed at the expense of UTC; providing financial support within the programs of development of farms and agricultural cooperation, etc.

At the same time, the subjects of agricultural cooperation, territorially located within the UTC, must ensure: the creation of conditions for the purchase of agricultural products and raw materials from the rural population; organization of training for cooperatives; promoting the development of all types of cooperative relations; to participate in the organization and holding of weekend fairs, seasonal fairs for the sale of agricultural products in rural areas of the united territorial community.

We consider that the bodies of the united territorial communities should perform the following functions: posting information on possible purchases and supplies of agricultural products and food on the UTC website; within the established powers to assist the subjects of agricultural cooperation in concluding agreements on cooperation with economic entities, which are financed at the expense of UTC; providing financial support within the programs of farms development and agricultural cooperation, etc.

We set out that an important stimulus for the development of agricultural cooperatives should be financial support through grants under the regional program of farms development and agricultural cooperatives, where the financial donor is a united rural community.

According to the results of calculations, the greatest tax burden per unit area of agricultural land have entrepreneurs — individuals, the least — personal farms.

The solution to this problem should be in the plane of three interested subjects of legal relations: the owners of personal peasant economy, the bodies of the rural united territorial community and the state. First, the Law of Ukraine "On Personal Peasant Economy" must clearly identify personal farming, taking into account the relevant standards of land use, livestock and purposes of use of agricultural products (solely for self-sufficiency). In addition, it is necessary to involve private farms in formal economic relations in order to legalize the income received from the maintenance of PPE.

We believe that the bodies of local territorial communities should stimulate, using economic and administrative methods for the transformation of personal farms into business entities, various organizational and legal forms of management in the field of agrarian business.

Ключові слова: особисте селянське господарство, сільськогосподарська кооперація, сільська громада, грантова підтримка.

Key words: personal peasant economy, agricultural cooperation, rural community, taxation, grant support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Створення передумов до трансформації ОСГ у підприємницькі структури вимагає посилення кооперативних зв'язків між селянськими господарствами, а також розвитку кооперативних відносин із сільськогосподарськими підприємствами, переробними, заготівельними й іншими організаціями. У зв'язку з цим постає необхідність вирішення економічних проблем розвитку кооперативних відносин в умовах багатокладної економіки, що є актуальною науковою проблемою, яка має важливе соціально-економічне значення для зростання аграрної економіки, розвитку сільських територій та підвищення продовольчої безпеки країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Багатьма науковими колективами, недержавними організаціями, проектами міжнародної технічної допомоги зроблено вагомий внесок у вирішення проблем розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, зокрема їх інформаційного забезпечення. Теоретичні, методичні та прикладні аспекти вирішення таких проблем отримали розвиток у працях М.В. Алімана, Я.З. Гаєцької-Колотило, В.В. Гончаренка, М.П. Гриценка, В.В. Зіновчука, І.М. Криворучка, М.Ф. Кропивка, М.І. Лобанова, Ю.О. Лупенка, М.Й. Маліка, В.М. Масіна, В.Я. Месель-Веселяка, В.М. Метелиці, А.В. Молдаван, А.О. Пантелеймоненка, І.О. Рижик, П.Т. Саблука, І.В. Свиноуса, В.М. Тереса, В.О. Цимбала, М.Б. Чижевської, О.Г. Шпику-

ляка, А.О. Яркового та інших. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розробки науково обгрунтованих напрямів розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на основі інформації та знань в умовах економічної кризи на основі аналізу впливу інституційних чинників на їх діяльність, на виробників сільськогосподарської продукції, особливо особистих селянських господарств.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо розвитку сільськогосподарської кооперації при підтримці органів місцевого самоврядування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Як свідчать результати проведених дослідження, що розвиток сільськогосподарської кооперації без суттєвої підтримки органів управління об'єднаної територіальної громади не можливий.

Вважаємо, що органи об'єднаних територіальних громад повинні виконувати такі функції: розміщення інформації про можливі закупівлі та постачання сільськогосподарської продукції і продовольства на сайті ОТГ; у межах встановлених повноважень сприяти суб'єктам сільськогосподарської кооперації в укладанні угод про співробітництво з суб'єктами господарювання, які фінансуються за рахунок коштів ОТГ; забезпечення фінансової підтримки в межах програм розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації тощо.

Водночас суб'єкти сільськогосподарської кооперації, територіально розташовані в межах ОТГ, повинні забезпечувати: створення умов для закупівлі сільськогосподарської продукції та сировини у сільського населення; організацію підготовки фахівців для кооперативних об'єднань; сприяння розвитку всіх видів кооперативних відносин; брати участь в організації і проведенні ярмарків вихідного дня, сезонних ярмарків з продажу сільськогосподарської продукції в сільських населених пунктах об'єднаної територіальної громади [1].

Важливим стимулом розвитку суб'єктів сільськогосподарської кооперації повинна стати фінансова підтримка шляхом надання грантів у межах регіональної програми розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації, де фінансовим донором виступає об'єднана сільська територіальна громада [2].

Основними напрямками використання коштів гранту мають бути: будівництво, реконструкція або модернізація виробничих об'єктів по заготівлі, зберіганню, доробці, переробці, сортуванню, забою, первинної переробки та підготовці до реалізації сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки; придбання і монтаж устаткування і техніки для виробничих об'єктів, призначених для заготівлі, зберігання, переробки, сортування, забою, первинної переробки, охолодження, підготовки до реалізації, навантаження, розвантаження сільськогосподарської продукції, дикорослих плодів, грибів та ягід, а також продуктів переробки зазначеної продукції, оснащення лабораторій виробничого контролю якості та безпеки продукції і проведення державної ветеринарно-санітарної експертизи (придбання обладнання для лабораторного аналізу якості сільськогосподарської продукції); придбання спеціалізованого транспорту, фургонів, причепів, напівпричепів, вагонів, контейнерів для транспортування, забезпечення безпеки під час перевезення та реалізації сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки; сплата частини внесків (не більше 8 % від загальної вартості предметів лізингу) за договорами лізингу обладнання та технічних засобів для зберігання, переробки, сортування, забою, первинної переробки, підготовки до реалізації, навантаження, розвантаження і транспортування сільськогосподарської продукції, дикорослих плодів, грибів та ягід, а також продуктів переробки зазначеної продукції.

Вважаємо, що основними критеріями для отримання гранту повинні бути: термін діяль-

ності кооперативу на дату подачі заявки на конкурс має перевищувати 12 місяців з дати реєстрації; реєстрація його здійснена на території тієї ж ОТГ, де подається заявка на участь у конкурсі; кооператив передбачає придбавати у своїх членів не менше 50 % від загального обсягу сільськогосподарської продукції для заготівлі, сортування, первинної переробки, й охолодження; зобов'язується здійснювати діяльність не менше 5-ти років після отримання гранту; можливість повторної участі його в реалізації заходів щодо грантової підтримки сільськогосподарських споживчих кооперативів для розвитку матеріально-технічної бази після закінчення не менше одного року з моменту повного освоєння раніше наданого гранту; кооператив є асоціацією сільськогосподарських кооперативів; має бізнес-план з розвитку матеріально-технічної бази за напрямком діяльності (галузі), визначеної регіональною програмою, збільшення обсягу виробленої і реалізованої сільськогосподарської продукції, обґрунтування статей витрат з терміном окупності не більше 5 років; кооператив має кошторис витрат із зазначенням найменувань придбаного майна, виконуваних робіт, послуг, що надаються, їх кількості, ціни, джерел фінансування; зобов'язується оплачувати не менше 40 % вартості придбань, зазначених у кошторисі витрат, у тому числі безпосередньо за рахунок власних коштів не менше 10 %; кооператив планує створення не менше одного нового постійного робочого місця.

Конкурс на відбір сільськогосподарських споживчих кооперативів оголошується публічно. Оголошення містить терміни прийому заявок від бажаючих взяти в ньому участь.

У більшості регіонів конкурс доцільно проводить у два етапи. На першому етапі (заочному) конкурсна комісія ознайомлюється із документами заявників, на другому — провадиться очне заслуховування й обговорення планів кооперативів щодо розвитку діяльності.

На мікрорівні також формуються специфічні відносини сільськогосподарського кооперативу із своїми членами та сільським населенням.

На нашу думку, розвиток кооперативних відносин, головних чином на неформальній основі, сприяв збільшенню площ землекористування особистих селянських господарств. Необхідно зазначити, що згідно з положеннями Земельного кодексу України працівники культури, освіти, охорони здоров'я мають право безкоштовно отримати земельні ділянки для різного цільового призначення, в тому числі

для ведення особистого селянського господарства. У 2000 р. було здійснено заходи щодо виділення представникам сільської інтелігенції сільськогосподарських угідь площею 2 га [3]. Більшість з них через неможливість надання їх в оренду не скористалися цим конституційним правом [4].

При досить великих ділянках у польових наділах, вирощуванні сільськогосподарських культур із високим рівнем механізації технологічного процесу, за відсутності необхідної техніки у кожного господаря доцільно щоб ОСГ кооперувалися для обробітку і використання землі [5].

Спільна діяльність ОСГ вимагає координації. Координатором може бути голова особистого селянського господарства, обраний учасниками договору про порядок використання польових земельних наділів ОСГ [6]. Для вибору представника необхідно сформувати ініціативну групу; скласти списки учасників договору та провести їхні збори.

Ініціативна група формується добровільно із власників ОСГ і таких груп може бути декілька. Можливе їх формування по населених пунктах або за принципом концентрації сільськогосподарських угідь. Якщо для ОСГ виділені віддалено один від одного земельні масиви, то ініціативні групи можуть бути створені для кожної групи особистих селянських господарств, що отримала конкретний масив.

Ініціативна група може формуватися в період подачі заяв на виділення земельної ділянки для ОСГ або в період підготовки договору про порядок використання польових земельних наділів. Така група проводить роз'яснювальну роботу; складає попередній список власників ОСГ, які мають бажання брати участь у договорі; готує і проводить збори для вибору представника. Він обирається більшістю голосів присутніх на зборах і на нього відповідно до договору покладається відповідальність за ведення спільних справ. Відсутні за певних причин на зборах особи, що вирішили приєднатися до договору, повинні підписати його. Тим самим вони доручають ведення спільних справ представникові.

Якщо земельна ділянка для ведення особистого селянського господарства виділяється всім його власникам, то на роль представника може претендувати неформальний лідер сільської громади населеного пункту [7]. Представник організовує розробку програми використання сільськогосподарських угідь і з цією метою діє наступним чином: збирає письмові заявки власників земельних ділянок; визначає

структуру посівів і їх розміщення по полях; розробляє технологічні карти по кожній культурі; розраховує потребу в ресурсах (насіння, добрива, гербіциди, пестициди, пальне і т. ін.); розраховує витрати і доходи.

Збір заявок має на меті максимально врахувати думку власників ОСГ щодо структури посівів сільськогосподарських культур. Представник, виходячи з вимог сівозміни, розміщує культури на земельній ділянці, виділеній для ведення особистих селянських господарств. Потім із залученням компетентних фахівців на платній чи безоплатній основі він розробляє технологічну карту, що включає в себе всі операції — від оранки і до реалізації продукції рослинництва. Технологічні карти складаються в розрахунку на середню врожайність за останні три роки на полях, виділених для ведення особистих селянських господарств. У технологічній карті виділяються роботи, що виконуються кожним ОСГ самостійно, і роботи, виконання яких організовує представник.

На основі очікуваних валових зборів сільськогосподарських культур, цін на них, вартості ресурсів і послуг провадиться розрахунок вартості отриманої продукції, витрат на виробництво (за винятком робіт, що виконуються членами ОСГ) і ресурсів, які надають особистим селянським господарствам.

Представник готує пропозицію з розподілу отриманого прибутку чи нереалізованої продукції рослинництва між власниками ОСГ, залежно від площі ділянки, вкладеної праці й отриманого врожаю.

Рішення з цих питань приймаються більшістю голосів. На основі прийнятих рішень складається остаточний текст договору, який підписують усі, хто бажає в ньому брати участь.

Особисте селянське господарство може користуватися послугами одного або декількох суб'єктів господарювання. Обслуговування можуть забезпечувати: сільськогосподарське підприємство, в яке члени ОСГ внесли до статутного капіталу власні майнові паї чи здали в оренду земельні; сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, створений власниками ОСГ; комунальне підприємство об'єднаної територіальної громади, індивідуальний підприємець — фізична особа. Для укладення договору обслуговування представник повинен підготувати перелік робіт і послуг, визначити їхній обсяг, терміни виконання і вартість; опрацювати порядок оплати послуг; скласти проект договору обслуговування й узгодити його з виконавцями. Перелік, обсяги, терміни виконан-

ня і вартість робіт доцільно визначати на основі технологічних карт.

Найбільш імовірними джерелами фінансування виконання операцій технологічного процесу вирощування сільськогосподарських культур можна вважати: вартість наданих послуг сільськогосподарським підприємством у рахунок орендної плати за земельні паї та дивідендів за внесені майнові паї; погашення платежів за надані послуги в рахунок заборгованості по заробітній платі; оплата послуг за рахунок власних фінансових ресурсів власників ОСГ; кредитування суб'єктом підприємницької діяльності під заставу майбутнього врожаю; залучення позикових коштів в якості споживчих кредитів [8].

Крім того, ще на стадії укладання договору про порядок використання землі необхідно вибрати варіант організації праці по вирощуванню кожної культури. Найбільш вірогідними слід розглянути два варіанти.

1. Сівба і догляд за культурою без виділення ділянок кожного ОСГ. Такий варіант можливий при виробництві зернових, соняшнику та інших культур, де всі процеси їх вирощування механізовані й потребують застосування відповідної техніки, якої немає в особистому селянському господарстві. Представник організує виробництво, а власник кожного ОСГ оплачує виконані роботи. Урожай оприбутковує представник і потім перерозподіляє його згідно з договором.

2. Оранку ділянки та проведення інших механізованих робіт організує для всіх ОСГ представник, а немеханізовані роботи виконують члени кожного ОСГ на виділеній ділянці. Такий варіант найбільш прийнятний для вирощування картоплі, овочів та деяких кормових культур. Кожне особисте селянське господарство оплачує самостійно виконання механізованих робіт.

Урожай, зібраний на своїй ділянці, власник ОСГ, розподіляє відповідно до договору. Виконання ручних робіт на своїй ділянці кожне ОСГ планує самостійно, а виконання механізованих робіт організує представник. Відповідно до технологічної карти він щотижня планує види й обсяги робіт, визначає способи їх виконання.

При визначенні фінансових результатів в першу чергу необхідно розрахувати витрати, які попередньо не були компенсовані суб'єктам господарювання, що надавали послуги, постачали матеріально-технічні ресурси, кредитним організаціям. Для відшкодування цих витрат необхідно виділити частину продукції, яка за

своєю вартістю відповідає сумі наявної кредиторської заборгованості. За погодженням із кредиторами їм може бути передана продукція за договірною ціною або виручка від реалізації цієї продукції. Залишок продукції розподіляється між учасниками відповідно до договору про порядок використання польових земельних наділів особистих селянських господарств.

По кожному виду продукції визначаються обсяги продукції, які будуть розподілятися пропорційно площі землі, трудовому внеску та як оплата послуг представника.

Відповідно складається список власників земельних ділянок. По кожному ОСГ вказуються площа під певною культурою і кількість продукції, що виділяється для конкретного особистого селянського господарства.

Кількість продукції, що виділяється кожному ОСГ у рахунок трудової участі, визначається по механізованих роботах пропорційно відпрацьованим дням, а по роботах, виконаних членами ОСГ, — за фіксованим відсотком від врожаю.

Після розподілу всієї продукції, необхідно скласти зведену відомість із зазначенням обсягу продукції (за видами), яке виділяється для кожного ОСГ. У зведену відомість включаються всі власники ОСГ і вся продукція, що розподіляється між ними по землі, по праці, а також продукція представників і його помічникам.

Реалізація продукції може здійснюватися одним із таких шляхів: кожне ОСГ самостійно реалізує свою продукцію і компенсує всі витрати на виконання робіт на власній ділянці; частина продукції розподіляється між ОСГ, а частина централізовано реалізується представником; частина продукції передається для зберігання і реалізації суб'єкту господарювання на основі раніше укладеного договору.

У першому випадку при реалізації продукції власник ОСГ повинен мати довідку від органів об'єднаної сільської територіальної громади, яка підтверджує, що продукція вирощена на земельних ділянках, призначених для ведення особистого селянського господарства.

У другому випадку кожне ОСГ видає представникові доручення на реалізацію продукції рослинництва, а органи ОТГ видають представникові довідку, яка підтверджує, що реалізована продукція вирощена на земельних ділянках, призначених для ведення особистих селянських господарств.

У третьому випадку кожне ОСГ видає суб'єктові господарювання доручення на реалізацію своєї продукції. Він приймає продук-

цію на відповідальне зберігання. Після її реалізації суб'єкт господарювання складає відомість, в якій проставляються номер і дата доручення кожного особистого селянського господарства, сума виданих власникам ОСГ грошових коштів, сума утриманих грошей за послуги з реалізації а також номера актів за купівлі. До відомості додаються копії актів за купівель у населення.

ВИСНОВКИ

Отже, формальні кооперативні зв'язки ґрунтуються на товарно-грошових відносинах, що передбачає отримання максимального прибутку, а відносини в межах сільської громади — переважно на морально-етичних нормах функціонування суспільства, що характеризується зниженням рівня ризику продовольчого забезпечення в межах чітко визначеної групи сільських домогосподарств та на отриманні мінімальної величини фіксованого доходу від реалізації сільськогосподарської продукції і продовольства.

Вважаємо, що соціальною базою нинішнього етапу розвитку сільськогосподарської кооперації є малі фермерські господарствами, а також ОСГ товарного спрямування. Пошуки найбільш раціональних шляхів формування кооперативного сектору аграрної економіки приведуть у перспективі до створення порівняно великих багатопрофільних кооперативних об'єднань, які охоплюватимуть значну кількість ОТГ. Їх успішне функціонування дасть можливість вирішувати на кооперативній основі не тільки виробничі, а й соціальні проблеми, пов'язані із забезпеченням зайнятості населення, мотивацією праці, відтворенням виробничої і соціальної інфраструктури об'єднаних територіальних громад.

Література:

1. Даниленко А.С. Сільськогосподарська кооперація: зарубіжний досвід та перспективи впровадження у вітчизняну практику: монографія. Біла Церква: Білоцерк. нац. аграр. ун-т, 2011. 259 с.
2. Рибак Я.Я. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація як засіб розвитку особистих селянських господарств. Економіка АПК. 2014. № 9. С. 103—107.
3. Самойлик Ю.В. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація як організаційно-економічний засіб підвищення рівня технічного забезпечення АПК. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2014. Вип. 8. С. 109—113.

4. Корінець Р.Я. Інформаційне забезпечення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні. Економіка АПК. 2016. № 8. С. 61—70.

5. Свиноус І.В. Розвиток кооперативних зв'язків при виробництві і збуту продукції особистими селянськими господарствами. Інноваційна економіка. 2015. № 3. С. 180—184.

6. Биба В.А. Організаційно-економічні засади кооперації фермерських господарств України. Інноваційна економіка. 2017. № 11—12. С. 62—66.

7. Аптекарь С.С. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: проблеми і перспективи. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 7. С. 134—139.

8. Калачевська Л.І. Сільськогосподарська кооперація у контексті інноваційного розвитку сільських територій в Україні / Л. І. Калачевська // Інтелект XXI. — 2018. — № 6. — С. 61—65.

References:

1. Danylenko, A.S. (2011), *Sil's'kohospodars'ka kooperatsiia: zarubizhnyj dosvid ta perspektyvy vprovadzhennia u vitchyznianu praktyku [Agricultural cooperation: foreign experience and prospects for implementation in domestic practice]*, Bilotserk. nats. ahrar. un-t, Bila Tserkva, Ukraine.
 2. Rybak, Ya.Ya. (2014), "Agricultural service cooperation as a means of developing personal farms", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 103—107.
 3. Samojlyk, Yu.V. (2014), "Agricultural service cooperation as an organizational and economic means of increasing the level of technical support of agriculture", *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriia : Ekonomika i menedzhment*, vol. 8, pp. 109—113.
 4. Korinets', R.Ya. (2016), "Information support of agricultural service cooperation in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 61—70.
 5. Svinous, I.V. (2015), "Development of cooperative relations in the production and sale of products by private farms", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 3, pp. 180—184.
 6. Byba, V.A. (2017), "Organizational and economic principles of cooperation of farms of Ukraine", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 11—12, pp. 62—66.
 7. Aptekar, S.S. (2014), "Agricultural service cooperatives: problems and prospects", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 7, pp. 134—139.
 8. Kalachevs'ka, L.I. (2018), "Agricultural cooperation in the context of innovative development of rural areas in Ukraine", *Intelekt XXI*, vol. 6, pp. 61—65.
- Стаття надійшла до редакції 22.10.2020 р.*